

DE LA DEU DEL BOSQUET DE SANT SEBASTIÀ AL MOLÍ DE BAIX: UN RECORREGUT PER L'HIDRAULISME DEL MONESTIR CISTERCENC DE SANTES CREUS

Cristina Crespo, Eduardo Díaz, Xavier Rodon

INTRODUCCIÓ

Al llarg de tots els temps, la proximitat i l'aprofitament de l'aigua sota unes bones condicions de salubritat, quantitat i accessibilitat s'han convertit en elements determinants en l'elecció de l'emplaçament d'un grup humà. I més encara en una comunitat monàstica que pretén l'autosuficiència econòmica, la qual només es pot garantir amb un accés i una disponibilitat continuada d'un curs d'aigua.

L'aigua és un dels elements que pot ajudar-nos a comprendre certs aspectes del passat més enllà dels factors polítics. Però, a la vegada, es tracta d'un objecte complex que quan s'estudia fa necessari tenir en compte diversos aspectes; és a dir, recórrer a la interdisciplinarietat.¹

Malgrat la forta activitat restauradora duta a terme al gran cenobi, és cert que no hi ha hagut el seguiment arqueològic que hauria merescut per tal d'aprofundir en aspectes

¹ Aprofitant l'oportunitat brindada per realitzar un treball d'investigació de Tecnologia Medieval, ens hem centrat en els usos de l'aigua tot volent fer una aportació al coneixement del sistema hidràulic del Reial Monestir de Santa Maria de Santes Creus (Alt Camp). Per aquest motiu, el nostre agraïment més profund al personal del monestir de Santes Creus: Josep M. Fuguet, Carme Jordà, Joan Ibarz, Martha Freixa i, en especial, a Joan Martí, per les llargues hores dedicades del seu temps lliure. A en Josep Prat, propietari del molí de Baix. A en Jordi Blay, professor de geografia de la URV. A la Marina Miquel i Jopep Santesmases, per la valuosa informació de la sèquia. Membres de l'arxiu, Joan Papell (director), Josefina Bartolí, Maribel Serra i Elisabeth Baldor, per permetre'ns endinsar-nos dins l'arxiu de Santes Creus. A en Miquel Povill i Carlos Povill, pels seus coneixents del monestir. A en Josep Baluja, per fer-nos reflexionar sobre els nostres conceptes. A l'Ajuntament de Santes Creus i Ajuntament del Morell. Al personal de l'Arxiu Històric de Tarragona, al de l'Arxiu Històric Arxidiocesà de l'Arquebisbat de Tarragona i l'Arxiu Diocesà de Barcelona. A Marta Sancho, la nostra professora, per guiar-nos en aquest estudi.

més enllà dels pròpiament artístics, tot i que sabem que es van fer excavacions com a suport dels programes de restauració dirigides pel Dr. Cabestany. I és que l'arqueologia medieval a les comarques tarragonines és un tema al qual no s'ha dedicat una atenció expressa, encara que la recerca per a la bibliografia i les dades existents ens mostren que hi ha algun treball que s'hi relaciona. Com és el cas de l'article d'Antoni Virgili publicat a la revista *Universitas Tarraconensis* sota el títol "La infraestructura hidràulica a la conca del Gaià mitjà al segle XII, segons el *Llibre blanch* de Santes Creus".²

Per tal de realitzar el següent estudi, hem combinat el treball de camp, amb la bibliografia i la informació documental i toponímica. Així, ens vam traslladar uns dies fins a la zona per fer fotografies sobre el terreny, que hem inclòs al llarg de les següents pàgines, i ens vam acostar a l'Arxiu Públic de Tarragona i a l'Arxiu Diocesà de Barcelona per tal de buscar documents sobre el tema en qüestió, però ja vam veure que eren molt escassos; per aquest motiu, vam haver de recórrer a la bibliografia, que també se'n va presentar escassa.

EL CÍSTER I L'AIGUA

1. L'AIGUA COM A CONDICIONANT PER A L'ESTABLIMENT MONÀSTIC

Des de la casa mare de Cîteaux, els abats cistercencs de nova promoció van ser enviats per tot Europa per organitzar nous assentaments. Així van començar a estudiar les petites valls de la regió a la qual havien estat cridats per algun bisbe o per algun senyor del lloc. Contràriament al que es solia fer, rebutjaven sovint els llocs famosos als quals se'ls havia destinat, preferien les clarianes cultivables i aquelles terres irrigades per rius, que podien canalitzar. L'aigua esdevenia la clau mestra que accionava les moles dels molins i la manxa dels martinets. Però també gràcies a aquesta se satisfien altres necessitats bàsiques dels monjos, tot permetent les ablucions que rentaven la suor del treball, l'evacuació de les latrines o el manteniment del viver per criar carpes, que constituïen també una bona part de l'alimentació dels monjos i dels pobres que acudien a trucar a la porta del cenobi. A l'aprofitament de les aigües fluvials, calia sumar la captació d'una senzilla font per apaivagar la set dels monjos, tot i que per si sola no acabava de servir per a la implantació monàstica.

L'obra mestra dels "enginyers hidràulics monàstics" se situa a Obazine (Llemosí, França). Allà, una comunitat d'eremites es va afiliar al Císter el 1147. Instal·lada en una cara d'un turó elevat, ocupava un lloc inadequat per a la vida cistercenca, però va mantenir l'establiment creient convenient preservar les construccions existents. Es va decidir, en conseqüència, captar l'aigua d'un torrent a 1.700 metres de l'abadia, conduint-lo pel "canal de la monja" a través de les roques. Aquesta aigua canalitzada va alimentar un viver de peixos, va netejar les clavegueres de les cuines i les latrines i va moure el molí

² Vegeu A. VIRGILI, "La infraestructura hidràulica a la Conca del Gaià mitjà al segle XII, segons el *Llibre blanch* de Santes Creus", a *Universitas Tarraconensis* VIII, 1985, pp. 215-226.

fariner estipulat per la regla de Sant Benet a cada monestir, un molí de draps, i, sense cap dubte, un "molí de ferros".

L'aigua, doncs, es va convertir en l'eix vertebrador de les construccions monacals i, així, en funció de la proximitat d'un curs fluvial, s'adoptaren diferents solucions per implantar les edificacions. Conscients de la perillositat de les aigües, els monjos blancs es van protegir sovint de les crescudes tot instal·lant-se en terrasses sobre el riu en qüestió. Això succeeix a Pontigny (Borgonya, França), a Huerta (Sòria, Espanya), Zwettl (Àustria) o Santes Creus (Tarragona, Espanya).

Conduir l'aigua fins a l'abadia exigia la creació d'un tram de canal que agafava l'aigua de més amunt del lloc elegit. En el cas de les abadies instal·lades en el fons d'una vall, es va crear una presa per canalitzar l'excés de les precipitacions —com és el cas de Fontenay— o, per contra, per disposar permanentment d'una quantitat suficient d'aigua mitjançant un estanc i accionar un molí.

Tanmateix, sempre que era possible l'aigua pura no provenia del riu ni dels canals oberts pels monjos, sinó d'alguna deu a l'aixopluc de tota contaminació canalitzada fins a la font del claustre, just davant de la porta del refetor.

Parlant sobre aquesta importància de l'aigua, Bernat de Claravall, un dels principals propulsor del Císter, ens deixa aquestes paraules:

Un braç del riu, que travessa els nombrosos tallers de l'abadia, rep benediccions en totes parts per la seva utilitat... El riu comença per llançar-se amb ímpetu al molí, on s'afanya molt i es remou, tant per triturar el blat sota el pes de les moles com per agitar el garbell fins arribar a separar la farina del segó. I ja arriba a l'edifici immediat, on omple la caldera i s'entrega al foc, que el fa bullir per preparar la cervesa els monjos, quan les veremes han estat dolentes. El riu no es dona per satisfet. Els bataners col·locats prop del molí el criden. Estava preparant l'aliment dels monjos, però ara pensa a vestir-los. No es nega de quan se li demana. I aixeca o baixa alternativament aquells martells pesats, aquelles masses o, millor dit, aquells peus de fusta, estalviant així als germans grans fatigues... Quants cavalls s'extenuarien i quants homes esgotarien la força dels seus braços en els treballs que fa per a nosaltres el riu generós al que devem la nostra roba i el nostre aliment. Quan ha fet girar amb un moviment accelerat tantes rodes veloces, surt fent espuma; es diria que està exhaust. Al sortit d'allà entra a l'adoberia per preparar el cuir necessari pel calçat dels germans; allà mostra gran activitat com deteniment. Després es divideix en una gran quantitat de petits braços per visitar els diferents serveis buscant per totes parts diligentment a tots els qui necessitin la seva assistència, no privant-los mai de la seva ajuda, ja sigui coure, tamisar, moldre, regar, rentar o triturar. Finalment, completa la seva obra emportant-se les necessitats i deixant-ho tot net.³

2. El simbolisme de l'aigua

Hi va haver una connivència entre els cistercencs i l'aigua, que, com sempre a l'edat mitjana, tenia un valor simbòlic. L'aigua del bateig, que rentava el pecat original, era també l'aigua del Gènesis en l'origen del món.

³ *Descriptio monasterii claravallensis*. Patrologia llatina. Tom 185, 570^a/571B.

L'aigua, beneïda, passava a convertir-se en una matèria clau dins la litúrgia monacal, en un element purificador amb el qual es feien ablucions: "L'abat vessarà l'aigua sobre les mans dels hostes. Després d'aquesta ablució es dirà el versicle: «Oh Déu, hem rebut el teu amor en mig del temple»".⁴

Així, l'aigua, símbol de la puresa que els "cistercencs" buscaven en tot, justificava el luxe d'una font ben dissenyada, i no solament la instal·lació d'un senzill dipòsit.

Era natural, doncs, que l'aigua estigués més que present en la toponímia dels cenobis cistercencs. Fontenay, Trois-Fontaines, Fontfroide, Aiguabelle, Belaique, Auverive, Haute-Fontaine, Aubepierre, Bonnefontaine o Bonaigue en són alguns exemples.

LA TÈCNICA HIDRÀULICA AL SERVEI DEL MONESTIR

1. L'ABASTIMENT D'AIGUA DEL RECINTE MONÀSTIC

Els monjos van aprofitar una deu del bosquet de Sant Sebastià per abastir el monestir de l'aigua que necessitaven pels seus usos. El brollador es va protegir cobrint-lo amb una petita construcció per tal d'evitar la penetració d'impureses i, vista la seva ubicació, defensar-la de les esllavissades (*Fig. 1*). L'aigua partia d'una cota de 330 metres.

Des de la font, l'aigua es transportava en règim de canal tancat superficial fins a una arqueta situada a la part posterior del monestir,⁵ al cantó de llevant. Tant la conducció com l'arqueta on arribava l'aigua estaven construïdes amb aparell de paret de pedra travat amb morter de calç (*Fig. 2*).

Des de l'arqueta l'aigua discorria per l'interior del monestir a través d'uns conductes fets de carreu de pedra (*Fig. 3*) fins que es bifurcava en dos trams (*Fig. 4*).

Per una banda, la conducció —un canal sobre mur d'aparell de carreus ajustats en filades amb morter de calç i sorra— continuava al mateix nivell fins a la bugaderia (*Fig.*

□ Imatge 1: Arqueta.

□ Imatge 2: Arqueta que recull l'aigua de la mina.

⁴ *Regla de Sant Benet*, Cap. 53 12/14.

⁵ L'arqueta existent és una construcció actual.

5) a fi de satisfer les necessitats de rentat que aquesta construcció requeria, així com la demanda d'aigua que l'hospital dels monjos, situat al mateix edifici, exigia. L'aigua també arribava a la sagristia vella, actualment desapareguda. I, per l'altra, salvava el desnivell i anava a parar a un aigüerol —bassa 1— situat al nord-est del claustre posterior i que avui dia tampoc existeix (*Fig. 6*).

De l'esmentada bassa 1, en sortien tres noves conduccions, també fetes de carreu de pedra. La primera anava a parar al lavabo —avui dia desaparegut— (*Fig. 7*) situat enfront de les dependències que foren residència de l'abat però també Palau Reial, i que estava destinat a rentar-se les mans, tal com estipula la regla benedictina. L'aigua que sobrava

❑ Imatge 2: Mina que porta l'aigua des del bosquet de Sant Sebastià.

❑ Imatge 3: Conducció de pedra.

❑ Imatge 4: Entrada de l'aigua al monestir.

❑ Imatge 4: Detall de l'entrada de l'aigua.

d'aquest templel anava a parar a una conducció subterrània que creuava tot el vessant sud del claustre (*Fig. 8*).

El segon conducte transportava l'aigua en règim de canal obert superficial arran de terra a través del locutori, fins al templel adherit a l'ala meridional del claustre gòtic del segle XIV situat davant d'on hauria estat el refectori dels monjos i a prop també de la cuina. El lavabo, sota un pavelló hexagonal de pedra, amb el safareig de cos cilíndric

□ Imatge 5:
Bugaderia
i hospital.

□ Imatge 7: Temple-lavabo.

□ Imatge 6:
Bassa 1.

□ Imatge 8: Conduite de l'aigua sobrerà.

amb l'ampit arrodonit i una pica monolítica de marbre proveïda de piló-brollador i de quatre forats —encara que devia tenir un nombre major en època medieval— brollava aigua contínuament (*Fig. 9*). Això s'aconseguia garantint la pressió suficient perquè l'aigua arribés al sortidor de dalt gràcies a una conducció forçada tot aprofitant la diferència de nivell hidrostàtic.

Un cop utilitzada l'aigua, aquesta s'evacuava per filtració sobre la claveguera i, per mitjà d'un petit conducte, arribava a una bassa situada al costat de l'actual porta d'entrada. L'aigua d'aquesta bassa es canalitzava directament cap a la sèquia que discorria per darrere de les dependències del Palau Reial.

D'altra banda, paral·lel a l'ala est del claustre posterior, un tercer conducte (si així el podem considerar), era el que portava l'aigua sobrerà de la bassa fins a la petita mina abans esmentada soterrada al cantó sud del claustre.

Una altra entrada d'aigua procedia d'una bassa situada al mateix bosquet —bassa 2— (*Fig. 10*). El dipòsit s'abastia no tant de l'aigua de la pluja sinó de les aigües ascendents que naixien al seu interior. Aquesta, al seu torn, proveïa d'aigua a una successió de basses connectades entre elles. L'aigua, que servia per regar els horts i els camps de

domini monacal que hi havia al cantó est del monestir, es feia arribar a dues basses ubicades dins els murs del monestir mitjançant una petita sèquia oberta que corria paral·lela a la mina que subministrava aigua potable al monestir (*Fig. 11*). Aquesta és una dada interessant que posa en evidència la capacitat d'aprofitar el recurs hidràulic per part dels monjos ja que si es produïa alguna fuga de la mina, l'aigua no es perdia, sinó que anava a parar a la sèquia.

Com ja apuntàvem anteriorment, el rec provinent de les basses trobava dues entrades al mur del monestir: la primera anava a parar a una bassa a la part més llevantina del monestir, a prop de les dependències primitives —bassa 3— (*Fig. 12*), i l'altra estava ubicada al darrere del Palau Reial —bassa 4— (*Fig. 13*).

La primera d'aquestes basses servia per regar el petit hortet que tenien els monjos al costat de les primeres estances i l'aigua sobrera s'evacuava al conducte que passava per l'ala sud del claustre vell (*Fig. 14*). Aquesta canalització anava recollint totes les aigües residuals generades en aquell cantó del monestir, que es dirigien sota la presó.

Al primer pis d'aquest edifici, al costat del dormitori, s'ubicaven les latrines (*Fig. 15*). Així doncs, el conducte, abans de sortir a l'exterior, anava a parar a una gran cambra (*Fig. 16*), on recollia les defecacions i acabava veient la llum per un petit canal que desembocava

□ Imatge 9: Temple gòtic.

□ Imatge 10: Bassa 2.

□ Imatge 11: Sèquia paral·lela a la mina.

a una sèquia iniciada a la bassa 4. Així mateix, a aquesta cambra arribava, també, a través d'un altre conducte, l'aigua provinent de totes les filtracions del cementiri (Fig. 17).

Al marge de tot aquest complex sistema de canalitzacions hem de fer esment a una altra manera de capturar l'aigua dins dels murs del monestir: el pou del pati del Palau Reial (Fig. 18). Revestit de pedra per tal que aguantés les empentes del terreny però prou permeable perquè deixés entrar l'aigua i es convertís en un punt més d'abastiment aprofitant l'aquífer calcari que transcorre per sota, va ser perforat en horitzontal seguint les betes per captar i emmagatzemar l'aigua. La fondària ens és desconeguda però tot i la falta de mesures és molt probable que no superés els 15 metres de profunditat. El pou del pati del palau reial fou excavat dins els mètodes tradicionals de gran secció, també anomenats "convencionals", és a dir, mitjançant l'acció física d'un o més homes picant i extraient el material de l'interior del pou. Aquest fet obligava a la vegada a donar-li a la seva secció les necessàries dimensions, generalment de no menys d'un metre de diàmetre, dimensió mínima si un home ha de picar i carregar amb relativa eficàcia.

2. SÈQUIES, BASSES I MOLINS

El monestir tenia també unes necessitats industrials i així l'aigua de la sèquia que tenia el seu origen a la bassa 4 anava a parar a la bassa del Molí de Dalt on havia d'arribar neta.

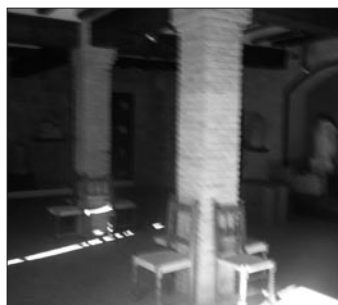
□ Imatge 12: Bassa 3.

□ Imatge 13: Bassa 4.

□ Imatge 14:
Conducte
intern.

□ Imatge 15:
Arxiu on eren
les latrines.

□ Imatge 16: Cambra de recollida de l'aigua.

Per això creiem que el conducte era de règim obert permetent depurar l'aigua mitjançant els canyissers. Les matèries orgàniques servien per adobar la terra (*Fig. 19*).

Una altra sèquia (*Fig. 20*), que agafava les aigües del Gaià i travessava tots els dominis monacals, acabava per convergir amb la primera una mica més amunt de la citada bassa del molí fariner (*Fig. 21*). L'aigua canalitzada entrava a la bassa on era retinguda fins al moment de moldre. Llavors es projectava a pressió sobre el rodet, format per una colla de pales i situat horitzontalment, que transmetia el moviment a l'arbre (generalment de fusta però amb elements fèrrics). L'arbre feia girar una mola superior (volandera) sobre una mola fixa (sotana) mentre el gra era mòlt entre les dues.⁶

L'aigua, un cop complida la seva funció, sortia del molí i baixava fins a la sèquia construïda al darrer terç del segle XII, que prenia l'aigua del Gaià a uns 500 metres al nord de Santes Creus a partir d'una resclosa feta de terres i graves que barrava el pas del cabdal riu amunt. Per això es coneix aquest indret com la Resclosa (*Fig. 22*).

Abans d'arribar a Santes Creus començava el primer tram subterrani, que finalitzava en entrar a l'Albereda de Santes Creus. Mantenir la baixada de l'aigua fins a Vila-rodonà no va ser fàcil, ni tampoc mantenir-ne l'ús. L'aigua havia de guanyar altura al riu en un trajecte relativament planer i circular per un terreny amb unes condicions orogràfiques no gaire favorables. Sortint de l'Albereda de Santes Creus (*Fig. 23 i 24*) seguia per les Planes

⁶ Vegeu ANNEXOS. Esquema d'un molí fariner.

□ Imatge 17: Conducte provinent del cementiri que porta a la cambra de recollida de l'aigua.

□ Imatge 18: Pou del Palau del Rei.

□ Imatge 19: Camp de cultiu per on passa la sèquia.

del Molí, part en rec obert, part en mina, fins arribar al molí de Baix de Santes Creus (Fig. 25, 26 i 27), situat al torrent del Rubió, pràcticament tocant al Gaià. Aquest molí, també fariner, feia servir la força de l'aigua per procedir a la mòlta del blat. L'aigua, en sortir del casal moliner, era retornada a la sèquia a través d'un rec de sortida i aquesta seguia discorrent per diversos camps de regadiu fins arribar al poble d'Aiguamúrcia. A partir d'aquí, l'aigua seguia el seu camí fins a Vila-rodona passant per camps i mines, travessava aquest municipi per sota dels carrers i les cases i finalitzava el seu recorregut al torrent de les Pinatelles, prop de Vilardida: en total uns 8.849 metres de longitud de canalització.

2.1. La sèquia de Vila-rodona i els molins

La sèquia de Vila-rodona va ser construïda en el darrer terç del segle XII, coincidint amb un procés de frenètica activitat humana a les terres del Camp de Tarragona. La zona

□ Imatge 20: Sèquia al seu pas pel soterrani d'una casa particular.

□ Imatge 23: Sèquia a l'entrada de l'Albereda.

□ Imatge 21: Bassa del molí de Dalt.

□ Imatge 22: La Resclosa.

❑ Imatge 24: Sèquia al seu pas per l'Albereda.

❑ Imatge 25: Interior del molí de Baix.

❑ Imatge 26: Bassa del molí de Baix.

❑ Imatge 27: Pedra volandera.

per la qual discorria —i discorre encara avui— ja estava incorporada al segle X al comtat de Barcelona, però és cert que el monestir de Santes Creus va produir una important reordenació del hàbitat.

L'any 1188, apareix documentada la concessió de dret de pas de la sèquia que Hug II, abat de Santes Creus, féu al bisbe de Barcelona i senyor de Vila-rodona, Bernat.⁷ Així, quatre anys abans de la concessió de la carta de poblament per a Vila-rodona, ja s'havia dotat la zona d'una de les infraestructures essencials dins la lògica feudal: la sèquia, que permetria el funcionament dels enginyers hidràulics: el molí i la farga. Tal i com diu la permuta, el bisbe de Barcelona rebia el dret de treure l'aigua del Gaià i portar-la on volgués. No sabem del

⁷ Arxiu Diocesà de Barcelona (ADB). Mensa Episcopal, títol XVI, doc. núm. 3. El bisbe Bernat obtingué el dret de construir la sèquia a canvi de cessió al monestir cistercenc dels drets que la Mensa Episcopal tenia a la granja de Banyeres, així com el delme i la primícia de Santa Maria del Pi i Santa Eulàlia de Provençana.

cert quan es va construir la sèquia, però sabem que el 1210, Bernat d'Albà donà a la seu un molí que el seu pare havia construït entre la resclosa i el torrent del Rubió.⁸

Aquests gairebé 9 kilòmetres de canalització excavada van ser motiu de disputa el 1339, any en què Vila-rodona es queixà de Santes Creus perquè agafava aigua de la sèquia per regar les hortes que tenia sota de la conducció. A partir d'aquell fet, els habitants de Vila-rodona, de Bràfim i del Montmell s'enfrontaren violentament als de Santes Creus, d'Aiguamúrcia i del Pont d'Armentera. La sentència judicial sobre el plet del pas de les aigües per Santes Creus va dictaminar aquell mateix any que el monestir podria agafar una regadora d'aigua de la sèquia i l'aigua que necessitessin per omplir la bassa del cànem d'Aiguamúrcia. A canvi, els vila-rodonins podrien fer la resclosa com els plagués, agafant la fusta de l'Albereda de Santes Creus.⁹

CONCLUSIONS

Arribats a aquest punt, és el moment de fer una valoració general i extreure les conclusions que es deriven del present treball.

L'estudi ens ha permès constatar el complex sistema hidràulic que podem trobar al monestir de Santes Creus. Els enginyers jugaren, en el seu dia, amb totes les possibilitats per treure el màxim profit a l'aigua i així ens queda palès després d'haver comprovat sobre el terreny que el cenobi no tenia un únic punt d'abastiment d'aigua, sinó que se servia de la font del bosquet de Sant Sebastià, de les diverses basses disperses pel terreny, tant dins com fora de la muralla monacal, i del pou del pati del Palau Reial. A més, hem pogut constatar la importància de tot un entramat de canalitzacions internes i externes, que servien per dur l'aigua fins a punts tan bàsics per a un monestir cistercenc com els lavabos dels temples.

Fora del recinte monacal, s'ha pogut verificar l'aplicació també dels avenços tecnològics en relació amb l'aigua, fet que es constata en les sèquies i els molins, uns avenços que han desembocat en una millora de la qualitat de vida i de l'autosuficiència que la regla de Sant Benet exigia als monjos de la seva congregació gràcies a l'aplicació d'aquests avenços en camps com conreu, la indústria.

No obstant això, hem de dir que mentre no hi hagi una articulació entre medievalistes documentalistes i medievalistes arqueòlegs el coneixement de certs aspectes de la història medieval, sobretot els relacionats amb l'àmbit de la tècnica, quedarà coix.

⁸ "...ego Bernardo de Albano, per me et per omnes meos dimitto, relinguo, definio et evacuo tibi, domino Petro, Bachinone episcopo et successoribus tuis, unum locum in flumine Gaiani in quo pater meus fecit molendinum et habuit et tenit per suam dominicaturam. Qui locus est subtus monasterium de Sanctis Crucibu, satis propre subtus torrente de Rubione, et subtus resclausam et reguem domini episcopi qui ducit aquam ad Villam Rotumdam [...]". ADB. Mensa Episcopalis, títol XVI, doc. 4.

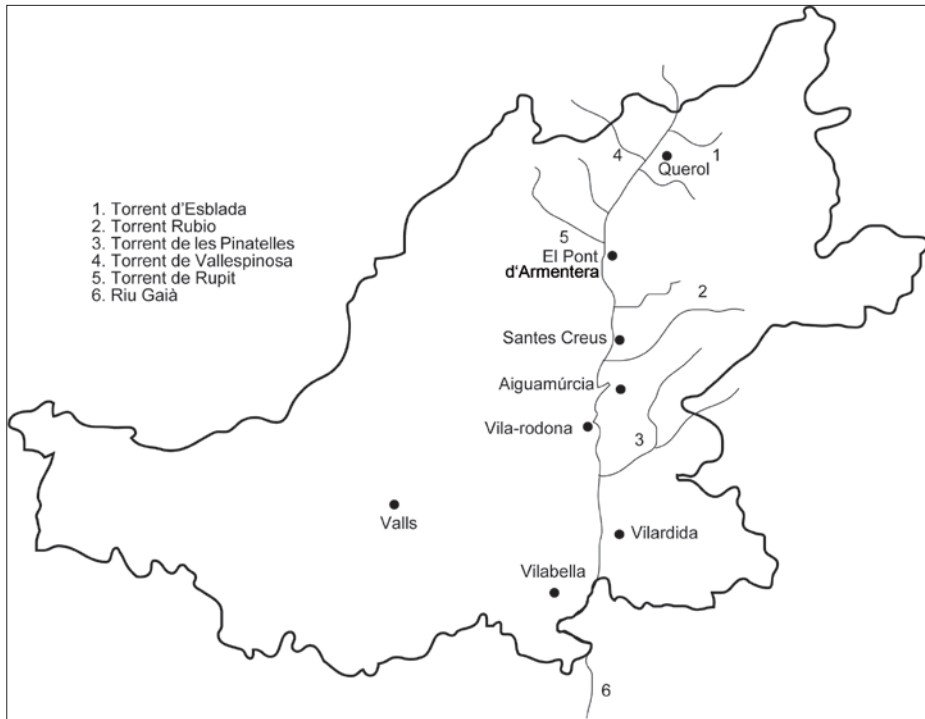
⁹ Vegeu: Annexos. Documents.

BIBLIOGRAFIA

LLIBRES I REVISTES

- ALTARRIBA, E. i BALUJA, J. (1989), *Santes Creus*, Valls, Editorial La Bola de Vidre.
- ANDREU, A. et al. (1996): "La sèquia de Vila-rodona". *Quaderns de Vilaniu*, 30, pp. 35-68.
- ÁVILA, J. (1999), *La Catalunya del Císter*, Barcelona, Ediciones J.D.
- BARNAT, J. dir. (1978), *Dolça Catalunya*, Geografia-II, vol. VIII.
- BOLÒS, J. i NUET, J. (1983), *Els molins fariners*, Barcelona, Ketres Editora.
- BOLÒS J. i MALLART. L. (1986), *La Granja cistercenca d'Ancosa (La Llacuna, Anoia): estudi dels edificis i dels materials trobats durant les excavacions (1981-1983)*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura.
- CABESTANY, J.-F. (1997), *Reial Monestir de Santes Creus. Guia històrica i arquitectònica*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura.
- FORT, E. (1972), *El senyoriu de Santes Creus*, Santes Creus, Fundació Salvador Vives Cassajuana.
- FORT, E. (1972), *Santes Creus de l'exclaustració ençà: la gestió dels organismes que n'han tingut tutela*. Santes Creus, Publicacions de l'Arxiu Bibliogràfic de Santes Creus.
- FUGUET, J. i PLAZA, C. (1998), *El Císter: el patrimoni dels monestirs catalans a la Corona d'Aragó*, Barcelona, Rafael Dalmau Editor.
- LEROUX, J.-F. (1999), *Abadias cistercienses*, Köln, Editorial Könnemann.
- SALAT, X. (1988), "Flora del riu Gaià", *Quaderns de Vilaniu*, 13, pp. 3-10.
- SANTESMASES, J. (1995): *Els arrendaments municipals del segle XVIII a Vila-rodona. Testaments a Vila-rodona, segles XVII-XVIII*. Valls, Institut d'Estudis Vallencs.
- TREPAT, C.-A. (1991), *L'hora del Císter (Santes Creus, Poblet, Vallbona)*, Barcelona, Editorial Barcanova.
- RIUS, J. (1994), "Els molins hidràulics: una innovació tecnològica com a eina de treball i de dominació feudal", *Quaderns de Vilaniu*, 26, pp. 77-88.
- UDINA, F. (1972), *Llibre Blanch*. Santes Creus, Publicacions de l'Arxiu Bibliogràfic de Santes Creus.
- VIRGILI, A. (1985), "La infraestructura hidràulica a la conca del Gaià mitjà al segle XII segons el Llibre Blanch de Santes Creus". *Universitas Tarraconensis*, 8, pp. 215-226.
- Regla de Sant Benet (1966), Barcelona, Abadia de Montserrat.

ANNEXOS

□ Mapa de la conca mitjana del riu Gaià.

DOCUMENT

1339, setembre, 22

[XXXVIII] De convivencia aque cequie molendinorum Ville Rotunde

Quia in instrumento convencionis facto inter dominum Bernardum¹⁰ episcopum Barchinone et suum capitulum et dominum Ugonem abbatem de Sanctis Crucibus et suum conventum, facta erat expressa mencio quod ipse dominus episcopus aquam de Gayano ducere valeret sine impedimento aliquo, quod pars monasterii facere minime vale:ret per ipsum campum de Solerio ad utilitatem ecclesie Barchinone citra Gayanum. Et sic dictus episcopus et homines de Villarotunda ipsa aqua usu fuerunt per aliquod tempus; pacifice et quiete, usque ad tempus domini Ferrarii de Abella episcopi Barchinone.

¹⁰ Bernat de Berga.

Tempore istius domini Ferrarii, instigante inimico humane nature, exorta fuit questio inter predictum dominum episcopum et suum capitulum et homines de Villarotunda, et de Montemacello, et de Abrafim ex una parte; et predictum dominum abbatem et monachos ipsius monasterii et homines Pontis Armentarie, de Ramoneto, dels Gayans et de les Pobles parte ex altera, ex eo quia dictus dominus episcopus hominesque Ville-rotunde, de Monte Macello et de Abrafim asserebant quod dictum monasterium nullum ius habebat recipiendi aquam ab eorum cequia causa rigandi albaredas et honores monasterii qui subtus dictam cequiam sunt; abbas vero et pars monasterii contrarium asserebant, ymo affirmabant quod ipsi semper usi fuerant pro libito voluntatis dicta aqua sine contradictione alicuius persone. Et sic occasione prefate discordie, subsecute fuerunt inter partes rixe, vulnera, necesse, aliaque diversa dampna; et sperabantur sequi peiora nisi quod Deus providere voluit de remedio congruo et opportuno.

Tandem ad tractandum Domini Guillelmi presbiteri cardinalis tituli quator Coronatorum qui tunc temporis in hi, partibus erat, dicte partes cupientes parcere laboribus et expensis, compromisserunt; et compromissum firmaverunt in posse honorabilium virorum Raymundi de Boxadors, canonici Barchinone et archidiaconi Solsonae in ecclesia Urgellensis, et Bernardi de Olzinelles, legum doctoris et consilarii domini regis. Qui dominus episcopus et capituli hominesque Ville Rotunde, ac Monte Macello, et de Abrafim; et dominus abbas ac conventus ipsius monasterii hominesque Pontis Armentarie, de Ramoneto, dels Gayans et de les Pobles, promiserunt stare dictis et pronunciacionibus dictorum dominorum arbitratorum, sub pena trium millium librarum monete Barchinone. Domini vero arbitri et arbitratores ac amicales compositores pronunciarunt ac declararunt:

Primo, super dictam regaderam aque quam dictum monasterium assuetum erat recipere a dicta pro rigandis dictis albaredis et honoribus subtus dictam cequiam, quod dictam regaderam dictum monasterium recipiat incessanter sine interpellacione temporis et horarum, libere et quiete, sine contradiccione cuiusvis persone; ita quod recepta una regadera in uno loco, non valeant recipere aliam regaderam simul in alio loco quosque prima regadera restituta sit predicte cequie; et istam regaderam recipiat sine impedimento aque remanentes in predicta cequia ad hoc ut libere valeat discurrere.

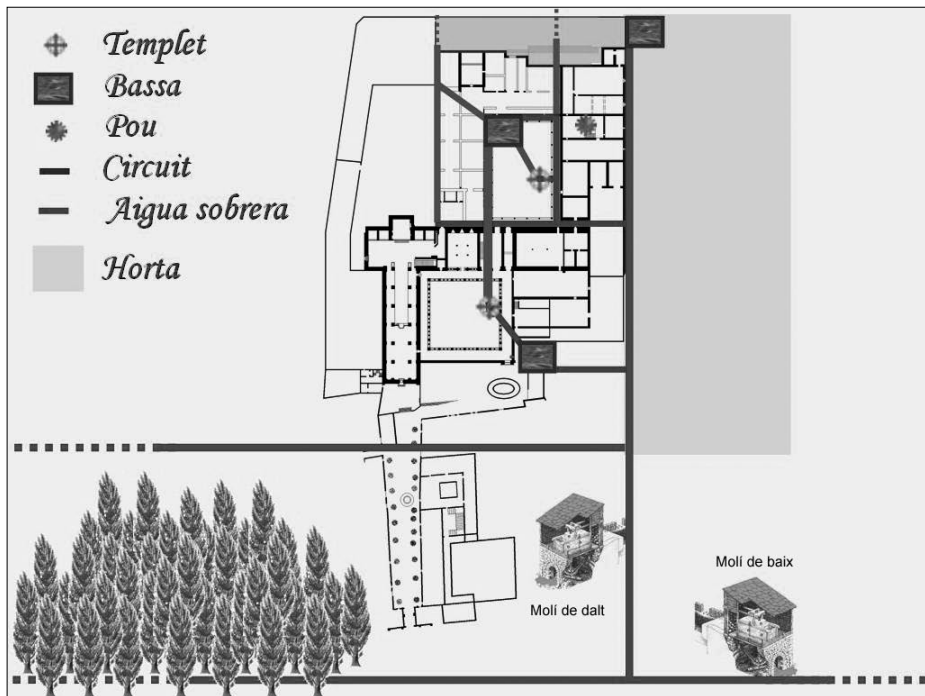
Item declararunt quod libere recipiant illam aquam a dicta cequia quam assueti erant recipere ad opus bacie causa adaquandi canapum et linum, et ad usum grangi~ Aque-murcie, et etiam pro usibus molendini olei; et istam recipere valeant omni impedimento et contradiccione cessante.

Ulterius declararunt

(f. 9 v.)

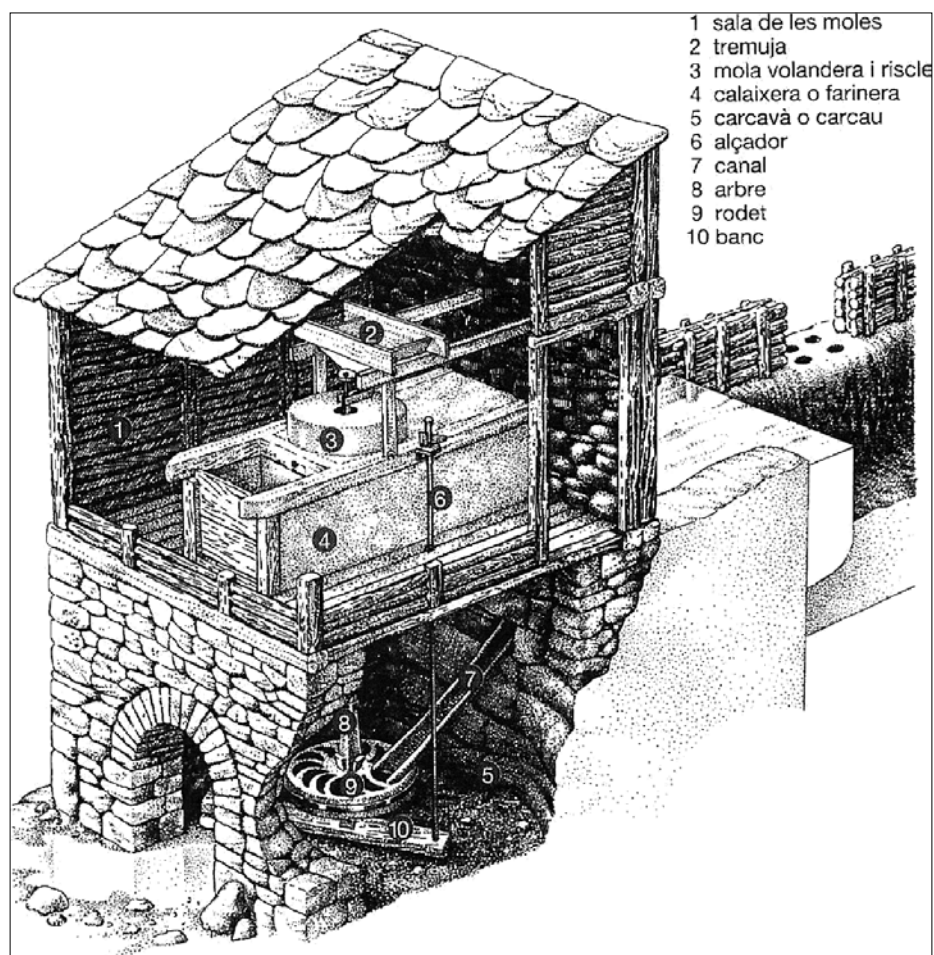
predicti arbitri et arbitratores quod prefatus dominus episcopus et homines de Villa Rotunda valeant adaptare suam reclausam tociens quocienseis fuerit neccessarium, recipiendo ramam de albaredis monasterii, non scapsando nec ad terram sindendo, et etiam quod possunt capere ligna a guerriciis monasterii petita prius licencia ab abbati, vel priori, cellerario velgrangiaro Aque Murcie, et dicta licencia debet eis concedi.

Aliter ipsi homines de Villa Rotunda possint dictas ramas et ligna scindere et habere pro dicta resclausa, tamen non sunt ausi dicti homines habere stachas a dictis albaredis et garricis, nec scindere ramas ab albaredis, oliveris, nec habere glebas a dictis albaredis nec a locis cultis. Et cavere debent omnino dicti homines ne propter refeccionem dicte resclausue impedimentum aliquod eveniat molendino monasterii vocato de la obra. Voluerunt insuper dicti arbitri arbitratores ac amiables composito-res quod in premissis sic per eos senteciatis et declaratis, si pars una vel alía contrafecerit vel acceptare presumpserit pro qualibet vice, pars contrafaciens incedat in penam triginta solidorum, de qua pena parte obediendi adquirat due partes et officiali domini episcopi vel monasterii pro execucione fienda tercia pars. Ut lacius hec et alía sunt expressata in instrumento dicte sentencie per alphabetum diviso, que sentencia data fuit et per partes emologata die mercurii. X. kalendas octobris anno Domini. M. °CCC. XXXIX.¹¹

□ Plànol de les conduccions i instal·lacions hidràuliques de Santes Creus.

¹¹ 22 de setembre de 1339.

❑ Esquema d'un molí fariner. Font: *Atles d'Història de Catalunya*, dins de la col·lecció *Gran Geografia Universal*, vol. 12, Edicions 62, Barcelona, 2004, p. 69.